

О. М. Турчак

ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРОЯВІВ ТРИВОЖНОСТІ У МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

У статті на основі теоретичного та емпіричного дослідження проаналізовано залежність інтенсивності проявів тривожності у мовленні студентів від таких особистісних характеристик, як дратівливість, товариськість, врівноваженість, сором'язливість, відкритість, емоційна лабільність, інтровертованість і особистісна тривожність.

Ключові слова: тривожність, вербальні прояви, дратівливість, товариськість, врівноваженість, сором'язливість, відкритість, емоційна лабільність, інтроверсія, екстраверсія, особистісна тривожність.

В статье на основе теоретического и эмпирического исследования проанализирована зависимость интенсивности проявлений тревожности в речи студентов от таких личностных характеристик, как раздражительность, общительность, уравновешенность, застенчивость, открытость, эмоциональная лабильность, интровертированность и личностная тревожность.

Ключевые слова: тревожность, вербальные проявления, раздражительность, общительность, уравновешенность, застенчивость, открытость, эмоциональная лабильность, интроверсия, экстраверсия.

On the basis of theoretical and empirical research the author analyzes the intensity of anxiety manifestations in students' speech from such personal characteristics as irritability, sociability, balance, modesty, openness, emotional lability, introversion and trait anxiety.

Key words: anxiety, verbal manifestations, irritability, sociability, balance, modesty, openness, emotional lability, introversion, extroversion, trait anxiety.

Постановка проблеми. Мовлення студентів у ситуаціях емоційної напруги характеризується значними змінами (Н. В. Вітт, І. О. Зимня, Е. Л. Носенко), що часто утруднює сприймання викладачами їхніх відповідей і призводить до погіршення успішності. Це зумовлює необхідність розробки спеціальних коригувальних програм і тренінгів із подолання вербальних проявів тривожності в ситуаціях учбової діяльності. Проте, на нашу думку, розробка таких програм і тренінгів є неможливою без урахування того, наскільки інтенсивність проявів тривожності у мовленні студентів залежить від їхніх особистісних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній літературі існує велика кількість досліджень вербальних проявів тривожності (М. Вінер, Н. В. Вітт, В. І. Галунов, Ф. Голдман-Ейслер, Л. П. Гримак, А. Диттман, А. Дібнер, Г. Ліндсей, Л. Н. Лук'янов, Дж. Маль, В. Х. Маньоров, Е. Л. Носенко, А. Ньюберг, Ч. Осгуд, Е. Ролкер). В одному з наших досліджень, присвячених вербальним проявам тривожності у мовленні студентів, були встановлені прояви тривожності, характерні саме для мовлення студентів у ситуаціях навчальної діяльності, що супроводжуються емоційною напругою [3]. Д. С. Васільєва й О. С. Віндекер стверджують про наявність кореляційних взаємозв'язків між хвилюванням індивіда стосовно того, як інші сприйматимуть його мовлення і такими особистісними характеристиками, як нейротизм, екстраверсія і особистісна тривожність [1]. Проте відсутні дослідження залежності інтенсивності вербальних проявів тривожності від особистісних характеристик людини.

Мета нашої статті – емпірично дослідити наявність зв'язку між інтенсивністю вербальних проявів тривожності студентів і їхніми особистісними характеристиками.

Методи та методики дослідження. У сучасній психологічній практиці не існує стандартних тестів, які б виявляли рівень інтенсивності вербальних проявів тривожності, проте у психологічному практикумі за редакцією А. О. Крилова та С. О. Манічева [2] міститься варіант опитувальника на виявлення рівня мовленнєвої тривожності, що отримав назву «Карта контролю стану мовлення». Нами було використано цей опитувальник для диференціювання студентів за рівнем мовленнєвої тривожності. Респондентам був запропонований список із 24 речень, що описують емоційний стан досліджуваних у різних ситуаціях. У своїх відповідях респонденти повинні були погодитись із запропонованими твердженнями або їх заперечити. У ході порівняння індивідуальних відповідей із ключовими підраховувалася кількість відповідей, що збіглися, та їхня загальна кількість. Результати в 0-2 бали тлумачились нами як низький рівень мовленнєвої тривожності (оцінювались у 1 бал), 3-5 балів – помірна мовленнєва тривожність (оцінювались у 2 бали) і 6-24 бали – високий рівень мовленнєвої тривожності (оцінювались у 3 бали). Опитувальник пропонувався студентам у ситуаціях емоційної напруги, пов'язаних із навчальною діяльністю, – під час проведення іспитів та заліків, а також перед виступами на конференціях, що дало змогу визначити рівень мовленнєвої тривожності студентів у зазначених ситуаціях.

Для діагностики особистісних характеристик респондентів нами було обрано «Фрайбургський особистісний опитувальник» (FPI) форма «В» у адаптації А. О. Крилова та ін. [2]. Цей опитувальник дозволяє оцінити такі важливі для нашого дослідження особистісні властивості студентів, як емоційна лабільність, якості комунікативної сфери, екстраверсію або інтроверсію. Під час роботи з опитувальником досліджувані повинні були дати позитивну або негативну відповідь на 114 питань. Під час аналізу отриманих респондентами балів нами використовувались такі орієнтовні оцінки: 1–3 бали – низький показник (оцінювався в 1 бал), 4–6 балів – середній показник (оцінювався в 2 бали), 7–9 балів – високий показник (оцінювався в 3 бали). Опитувальник FPI містить 12 різних шкал, кожна з яких відповідає певній особистісній характеристиці людини, проте, на нашу думку, не всі особистісні характеристики корелюють із мовленнєвою тривожністю, тому в нашому дослідженні ми використовували лише сім шкал: дратівливість, товариськість, врівноваженість, сором'язливість, відкритість, емоційна лабільність і екстраверсія/інтроверсія.

Для визначення рівня особистісної тривожності респондентів нами використовувалася друга підшкала опитувальника Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна [2]. Досліджуваним пропонувалась анкета з 20 запитань. Під час роботи з анкетой респонденти мали вибрати одну із запропонованих відповідей. Потім ми підраховували бали, з мінімальною кількістю у 20 балів і максимальною – 80 балів. У ході інтерпретації результатів використовувались такі орієнтовні оцінки тривожності: 30 балів і менше – низька особистісна тривожність (оцінювалась у 1 бал), 31–44 бали – помірна (оцінювалась у 2 бали), 45 балів і більше – висока (оцінювалась у 3 бали).

Група респондентів складалася з 61 студента 1 курсу природничих спеціальностей, з яких 28 хлопців і 33 дівчини.

Виклад основного матеріалу. Оцінка рівня мовленнєвої тривожності за методикою «Карта контролю стану мовлення» проводилась двічі з інтервалом у 4 місяці, що дозволило підтвердити ретестову надійність методики. Вона виявилась статистично значимою ($r=0,65$, при $p \leq 0,05$). Розподіл значень мовленнєвої тривожності піддається нормальному закону (асиметрія +0,3; ексцес -0,3).

Під час порівняння індивідуальних відповідей із запропонованими авторами нормами було отримано таке відсоткове співвідношення студентів із різними показниками рівня мовленнєвої тривожності: 0–2 бали – 3,3% (низький рівень мовленнєвої тривожності); 3–5 балів – 13,1% (помірна мовленнєва тривожність); 6–24 бали – 83,6% (високий рівень мовленнєвої тривожності). Методом інтервальної нормалізації нами були встановлені внутрішньогрупові норми (середнє – 9,52; стандартне відхилення – 1,61): 0–5 балів – низький рівень мовленнєвої тривожності; 6–11 балів – помірна мовленнєва тривожність; 12–16 балів – підвищена мовленнєва тривожність; 17–21 балів – високий рівень мовленнєвої тривожності; 22–24 бали – завищена мовленнєва тривожність. Це дало нам змогу виділити групи студентів за рівнем мовленнєвої тривожності, що продемонстровано у таблиці 1.

Таблиця 1
Розподіл студентів за рівнем мовленнєвої тривожності

Рівні	Кількість	Відсотки, %
Низький рівень МТ (0-5 балів)	11	18
Помірна МТ (6-11 балів)	33	54,1
Підвищена МТ (12-16 балів)	13	21,3
Високий рівень МТ (17-21 бал)	3	4,9
Завищена МТ (22-24 бали)	1	1,6
Всього	61	100

З таблиці видно, що 18% респондентів мали низький рівень мовленнєвої тривожності, 54,1% – помірний, 21,3% – підвищений, 4,9% – високий, а 1,6% – завищений рівень мовленнєвої тривожності.

Для того, щоб виявити зв'язки між вербальними проявами тривожності та особистісними характеристиками респондентів, ми обрали метод кореляційного аналізу. Для цього, за допомогою шкали особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна, ми отримали показники особистісної тривожності респондентів, а за допомогою модифікованої форми В опитувальника FPI – показники особистісних характеристик респондентів. Після того ми встановили середні значення показників мовленнєвої тривожності, особистісної тривожності, дратівливості, врівноваженості, сором'язливості, відкритості, інтроверсії, емоційної лабільності та товариськості (таблиця 2).

Для того, щоб перевірити залежність вербальних проявів тривожності від особистісних характеристик індивіда, ми визначали кореляційні зв'язки між показниками мовленнєвої тривожності та показниками кожної із особистісних характеристик респондентів. На нашу думку, це дасть можливість зрозуміти наскільки інтенсивність вербальних проявів тривожності залежить від особистісних психологічних характеристик індивіда.

Таблиця 2

Середні значення показників особистісних характеристик респондентів

Особистісна характеристика	Середній показник
Мовленнєва тривожність	9,52
Особистісна тривожність	47,13
Дратівливість	7,01
Врівноваженість	5,90
Сором'язливість	5,96
Відкритість	6,63
Екстраверсія/Інтроверсія	5,72
Емоційна лабільність	6,29
Товариськість	4,37

Для встановлення кореляційних зв'язків між показниками рівня мовленнєвої тривожності та показниками особистісних характеристик респондентів ми підраховували коефіцієнт кореляції Пірсона. Отримані у ході емпіричного дослідження дані щодо кореляційних зв'язків між кожною з особистісних характеристик респондентів і рівнем мовленнєвої тривожності подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Кореляційні зв'язки між показниками мовленнєвої тривожності й показниками особистісних властивостей респондентів

Особистісна характеристика	Кореляційний коефіцієнт Пірсона між показниками особистісної характеристики і мовленнєвої тривожності
Особистісна тривожність	0,35
Дратівливість	0,24
Врівноваженість	-0,18
Сором'язливість	0,41
Відкритість	0,02
Екстраверсія/Інтроверсія	-0,37
Емоційна лабільність	0,34
Товариськість	-0,38
	Значущість (2-стороння) 0,05
	N 61

Для визначення взаємозв'язку між показниками мовленнєвої і особистісної тривожності респондентів ми вираховували коефіцієнт кореляції Пірсона. У результаті було виявлено позитивну кореляцію між показниками рівня мовленнєвої тривожності й показниками активної тривожності респондентів ($r=0,35$, при $p \leq 0,05$). Це дає нам змогу стверджувати, що мовленнєва тривожність більше проявляється у людей тривожного типу.

Підрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона між показниками мовленнєвої тривожності й дратівливості не виявив значущої кореляції між цими змінними, що дає змогу стверджувати, що інтенсивність вербальних проявів тривожності не залежить від того, наскільки індивід є схильним до афективного реагування на життєві ситуації.

Для визначення взаємозв'язку між мовленнєвою тривожністю і врівноваженістю нами також розраховувався коефіцієнт кореляції Пірсона, який установив негативну кореляцію між двома змінними, проте кореляція не була значущою. Зважаючи на це, можна дійти висновку, що впевненість індивіда в собі та своїх силах не має вирішального впливу на рівень мовленнєвої тривожності.

На основі підрахованого нами коефіцієнта кореляції Пірсона між показниками мовленнєвої тривожності й сором'язливості встановлено тісний взаємозв'язок між цими змінними ($r=0,42$, при $p \leq 0,05$). Високі показники сором'язливості свідчать про схильність до стресової реакції на звичайні життєві ситуації, наявність тривожності, скованості та невпевненості у собі. Звідси випливає, що чим менш тривожний і невпевнений у собі індивід, тим меншою є в нього інтенсивність вербальних проявів тривожності, і навпаки, індивід, схильний до стресу, має більшу інтенсивність вербальних проявів тривожності.

Підрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона між показниками мовленнєвої тривожності й відкритості не встановив значущої кореляції між двома змінними. Отже, ставлення індивіда до соціального оточення не впливає на інтенсивність проявів тривожності у його мовленні.

Підрахований нами коефіцієнт кореляції Пірсона між показниками мовленнєвої тривожності й показниками екстраверсії-інтроверсії встановив негативну кореляцію між двома змінними ($r=-0,37$, при $p \leq 0,05$). Це дає змогу стверджувати, що інтроверти є більш схильними до наявності вербальних проявів тривожності у їхньому мовленні, ніж екстраверти.

Підрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона між показниками мовленнєвої тривожності й емоційної лабільності виявив міцний взаємозв'язок між двома змінними ($r=0,36$, при $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що індивіди, схильні до нестійкого емоційного стану і підвищеної збудливості, мають більшу схильність до проявів тривожності у їхньому мовленні. Крім того, можна стверджувати, що значний вплив на збільшення інтенсивності вербальних проявів тривожності має недостатня саморегуляція, проте уміння володіти собою зменшує її прояви. Такі дані підтверджують нашу думку про те, що вербальні прояви тривожності студентів можна значно зменшити, якщо вчити їх адекватним технікам саморегуляції.

Підрахунок коефіцієнта кореляції Пірсона між показниками мовленнєвої тривожності й товаришкості визначив негативний взаємозв'язок між цими двома змінними ($r=-0,38$, при $p \leq 0,05$). Отже, чим більша соціальна активність індивіда, чим вищою є його готовність до спілкування і взаємодії з навколишніми, тим нижчою є його схильність до проявів тривожності у мовленні.

Таким чином, вербальні прояви тривожності виявляють взаємозв'язок із такими особистісними характеристиками індивіда, як активна тривожність, сором'язливість, інтровертованість, емоційна лабільність і товаришкість. Не виявлено взаємозв'язків між вербальними проявами тривожності та такими особистісними характеристиками, як: дратівливість, врівноваженість і відкритість. Отже, схильність до стресової реакції на ситуації та готовність до спілкування не є істотними характеристиками, що впливають на прояви тривожності у мовленні.

За результатами емпіричного дослідження було виділено групи респондентів за різним рівнем мовленнєвої тривожності. Ми передбачили, що порівняння показників особистісних характеристик у групах респондентів із різним рівнем мовленнєвої тривожності продемонструє тенденції щодо залежності рівня мовленнєвої тривожності від особистісних характеристик індивіда. Так, нами було обрано дві контрастні групи студентів: 11 осіб із низьким рівнем мовленнєвої тривожності (група А) та 13 осіб із високим рівнем мовленнєвої тривожності (група Б). У таблиці 4 подані середні показники особистісних характеристик контрастних груп.

Таблиця 4
Середні показники особистісних характеристик полярних груп

Показник	Група А	Група Б
Мовленнєва тривожність	3,45	13,76
Особистісна тривожність	41,81	51,84
Сором'язливість	4,72	6,38
Екстраверсія/Інтроверсія	6,18	4,30
Емоційна лабільність	3,18	6,15
Товаришкість	6,09	3,53

Для аналізу різниці між двома контрастними групами ми підраховували U-критерій Манна-Уїтні за кожним із показників. Проведений аналіз підтвердив різницю за вищезазначеними показниками. Так, у студентів із високим рівнем мовленнєвої тривожності виявилися вищими показники особистісної тривожності ($U=31,5$, при $p \leq 0,05$), сором'язливості ($U=34,5$, при $p \leq 0,05$), інтровертованості ($U=33$, при $p \leq 0,05$) та емоційної лабільності ($U=10$, при $p \leq 0,05$), а нижчими – показники товаришкості ($U=27,5$, при $p \leq 0,05$). Іншими словами, порівняння двох контрастних груп підтвердило, що рівень мовленнєвої тривожності позитивно корелює з рівнем особистісної тривожності респондентів, а також показниками сором'язливості й емоційної лабільності, та негативно корелює з показниками товаришкості й інтровертованості.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило залежність вербальних проявів тривожності від п'яти особистісних характеристик людини: рівня особистісної тривожності, сором'язливості та емоційної лабільності (позитивний кореляційний зв'язок), а також товаришкості й рівня інтроверсії (негативний кореляційний зв'язок). Таким чином, отримані результати дають змогу стверджувати, що емоційно нестабільні інтроверти, схильні до стресової реакції на різноманітні життєві ситуації, мають більшу схильність до проявів тривожності у їхньому мовленні, ніж екстраверти, які є постійно відкри-

тими для спілкування з навколишніми. Надалі отримані дані можуть використовуватись при створенні корекційних програм і тренінгів із подолання вербальних проявів тривожності.

Література:

1. Виндекер О. С. Исследование взаимосвязи речевой тревожности с другими личностными особенностями / О. С. Виндекер, Д. С. Васильева // Психологический вестник Уральского государственного университета. – Вып. 6. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2008. – С. 378–380.

2. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / [ред. Крылов А. А., Маничев С. А.]. – СПб. : Питер, 2007. – 560 с.

3. Турчак О. М. Дослідження якісних і кількісних показників мовленнєвої тривожності в усному мовленні студентів у ситуаціях емоційної напруги / Турчак О. М. // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький : Видавництво КСВ, 2014. – Вип. 16. – С. 143–152.